

Het 'Waldviehbauerntum'

Commentaar bij een opmerkelijke uitspraak

J. A. J. Vervloet

Inleiding

't Is de waan van zekerheid die steeds de mens verderf bereidt.

Het is aan deze parafrase van een citaat uit het werk van Shakespeare waaraan ik moest denken toen ik in nummer 3 van de vierde jaargang (1986) van dit tijdschrift een artikel las van de hand van M. J. W. M. Bongers en V. T. van Vilsteren, waarin nogal stevig met de theorie van het 'Waldviehbauerntum' wordt afge-rekend. 'Wij durven gerust te stellen dat het "Waldviehbauerntum" een wildwestverhaal is', zo luidt hun oordeel. Dat is niet mis!

Aangezien mijn visie op deze theorie veelvuldig door beide auteurs is aangehaald, acht ik mij geroepen enige kanttekeningen bij hun opmerkelijke uitspraak te plaatsen. Gezien de beperkte plaatsruimte moet ik mij noodgedwongen beperken tot hoofdlijnen.

Agrarische achtergronden

Het eerste essentiële element waarop de theorie van het Waldviehbauerntum berust is 'De sterke nadruk op veeteelt en wel voornamelijk runderen en varkens die voor het grootste deel in het bos worden geweid'. Om aan te tonen dat deze zienswijze niet deugt is door Bongers en Van Vilsteren de volgende gedachtengang opgezet: 'de verhouding akkerbouw-veeteelt [is] archeologisch moeilijk vast te stellen'. (...) 'In het algemeen weten we van de landbouw en veeteelt uit de vroege middeleeuwen nog te weinig om er iets zinnigs over te zeggen'. (...) 'Om te stellen dat in de vroege middeleeuwen de nadruk lag op veeteelt en dat de veestapel in het bos werd geweid, lijkt op archeologische gronden voorlopig nog voorbarig'. Conclusie: hiermee is 'het eerste belangrijke element [van de theorie] ... ontkracht, of althans met de archeologische gegevens niet te onderbouwen'.

Het is spijtig te moeten zeggen, dat deze re-denering volstrekt onacceptabel is. Men ver-oordeelt zonder zelf iets zinnigs over dit onder-werp in de discussie in te brengen. Het afwegen van de realiteitswaarde van een theorie dient plaats te vinden op basis van harde gegevens. Bongers en Van Vilsteren kunnen echter niets van dien aard produceren. Smit (1984) te ver-wijten dat hij nergens archeologische gegevens gebruikt, maakt in dit verband een vreemde indruk. Immers, wanneer de archeologie inderdaad niet in staat is een deugdelijke bijdra-ge tot de discussie over de bedrijfsvoering te le-veren is dit verwijt niet terecht.

Nederzettingspatroon

Het tweede essentiële element dat door Bon-gers en Van Vilsteren op de korrel wordt geno-men is 'De bijbehorende nederzettingsspatro-nen van verspreid liggende boerderijen met huiskampen'. Beide auteurs hebben deze om-schrijving zeer letterlijk opgevat en geïnterpre-teerd als een nederzettingvorm bestaande uit solitaire boerderijen. Omdat de opgravingen van Gasselte (Waterbolk en Harsema, 1979), Odoorn (Waterbolk, 1982), Peelo (Bardet e. a., 1983) en Kootwijk (Heidinga, 1984) in kernen geconcentreerde nederzettingen vertonen, zou de theorie van het Waldviehbauerntum kun-nen worden weerlegd. Ik vrees dat de beide au-teurs op het verkeerde been zijn gezet door de afbeelding die in het bekende artikel van Glä-sser (1967, Abb. 2) is opgenomen en die ook in hun eigen artikel (figuur 1) is afgedrukt. Kriti-sche lezing van het werk van Smit (1973, 1975, 1984), Smit, Timmer en Wieringa (1977) en van mijzelf (Vervloet, 1986; Vervloet en Veld-horst, 1985) zou hen stellig voor deze misvat-ting hebben behoed.

Het plaatje van Glässer is volgens mij uit-sluitend bedoeld om er de discussie mee aan te zwengelen over het allerprilste begin van de vroeg-middeleeuwse nederzettingen. Nie-mand beweert dat in het kader van het Wald-

viehbauerntum de solitaire boerderij het enig mogelijke nederzettingstype zou mogen zijn. Wanneer wordt gesproken over verspreid liggende boerderijen met huiskampen betreft dit in feite dicht bij elkaar liggende onregelmatige Worthblöcke. De term 'verspreid' is gebruikt als tegenstelling tot dorpsvormen die zich kenmerken door gesloten straatwanden. In feite betreft het allerlei varianten op half-open dorpsvormen. In mijn 'Inleiding tot de historische geografie van de Nederlandse cultuurlandschappen' (1986) heb ik getracht deze nederzettingsstructuur, aan de hand van enige voorbeelden (in figuur 14) te verduidelijken. Trouwens ook in de publikaties van Smit figureren dorpen: Onnen, Haren en Langelo.

Vergelijken we dit met de opvattingen van Waterbolk dan blijkt er een opvallende overeenkomst in zienswijze op te treden. Het is alléén de terminologie die afwijkt. Ook Waterbolk ontwaart op de kadastrale minuutplans van ca. 1830 onregelmatige Worthblöcke. Alleen noemt hij ze 'hoven'. Op grond van de resultaten van de opgraving van Odoorn maakt Waterbolk het zelfs aannemelijk dat deze 'hoven' reeds in de 7e-9e eeuw na Chr. aanwezig kunnen zijn geweest (Waterbolk, 1980). Ook de resultaten van de opgraving van Kootwijk (Heidinga, 1984) voldoen wat dit aspect betreft aan de stoutste verwachtingen!

Wat mij betreft mag het Waldviehbauerntum dan ook voorlopig blijven. Het is nog altijd een geschikte conceptie om tot theorievorming te komen.

Nog enkele opmerkingen

Opvallend in het hele betoog is het bijna onbegrensde vertrouwen van de beide auteurs in de mogelijkheden van de archeologie. Het komt er haast op neer dat wat door archeologen niet kan worden bewezen de facto ook niet heeft bestaan. Zoiets kan geen hout snijden. Ook de archeologie kent haar beperkingen: niet alleen berusten analyses en uitspraken op verhou-

dingsgewijs weinig waarnemingen, maar bovendien lijdt men onder het euvel dat moeilijk kan worden gezegd welke percentages van de grondsporen en van de materiële overblijfselen op de onderzochte terreinen bewaard zijn gebleven. Het is gevaarlijk dit uit het oog te verliezen. Minstens twee vragen zijn in dit verband cruciaal: welk deel van de thans opgegraven nederzettingen is blootgelegd en welk deel van alle eertijds bestaande vroeg-middeleeuwse nederzettingen vertegenwoordigen ze. Het antwoord hierop zou tot bescheidenheid moeten manen, niet tot de pretenties die in het artikel van Bongers en Van Vilsteren ten toon worden gespreid.

De hypothese van het Waldviehbauerntum is vooral gebaseerd op historische en kartografische bronnen, aangevuld met veldbodemkundige en naamkundige gegevens. Ook hiervan moeten wij ons de beperktheid realiseren. Het is mij een beetje tegengevallen dat de beide auteurs juist hierop niet nader zijn ingegaan. Hierover zou zeker nog veel op te merken zijn, maar dat moet helaas tot een later tijdstip worden uitgesteld.

Literatuur

- BARDET, A. C., P. B. KOOI, H. T. WATERBOLK en J. WIERINGA (1983). Peelo, historisch-geografisch en archeologisch onderzoek naar de ouderdom van een Drents dorp. Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde. Nieuwe Reeks, Deel 46 - No. 1. Amsterdam/Oxford/New York.
- GLAESSER, E. (1969). Zur Entstehungsgeschichte der bäuerlichen Kulturlandschaft gezeigt an Beispielen aus dem westfälischen Sand- und Lehm-Münsterland. In: Geographische Rundschau, pp. 383-389.
- HEIDINGA, H. A. (1984). De Veluwe in de Vroege Middeleeuwen; aspecten van nederzettingsarcheologie van Kootwijk en zijn burenen. Z. pl. (Diss. Amsterdam; voorlopige uitgave).
- SMIT, G. (1973). Over de historische geografie van Onnen. In: Driemaandelijks Bladen, pp. 81-104.
- SMIT, G. (1975). Over de historische geografie van

- Haren (Gr). In: Driemaandelijks Bladen, pp. 51-83.
- SMIT, G. (1984). Beschouwingen ten aanzien van de vroeg-middeleeuwse nederzettingen- en occupatiepatronen op de zandgronden van Noord-Nederland. In: Geplaatst in de tijd. Bijdragen tot de Sociale Geografie en Planologie nr. 9. Geografisch en Planologisch Instituut. Vrije Universiteit Amsterdam, pp. 374-384.
- SMIT, G., V. H. TIMMER en J. WIERINGA (1977). Aspecten van de historische geografie van Langelo. In: Driemaandelijks Bladen, pp. 129-150. Vervolg in: idem (1978), pp. 100-106.
- VERVLOET, J. A. J. (1986). Inleiding tot de historische geografie van de Nederlandse cultuurlandschappen. 3e druk. Wageningen, Pudoc, Reeks landschapsstudies 4.
- VERVLOET, J. A. J. en A. D. M. VELDHORST. (1985). Enkele opmerkingen over de middeleeuwse occupatie van Wageningen, op basis van perceleering en wegenpatroon. In: A. G. STEENBERGEN et al. (red.), Brinken en buurten in Wageningen. Historische Reeks van de Historische Vereniging 'Oud-Wageningen' nr. 3, pp. 5-16.
- WATERBOLK, H. T. (1980). Hoe oud zijn de Drentse dorpen? Problemen van nederzettingencontinuïteit in Drenthe van de bronstijd tot de middeleeuwen. In: Westerheem xxix, pp. 190-212.
- WATERBOLK, H. T. (1982). Mobilität von Dorf, Ackerflur und Gräberfeld in Drenthe seit der Latènezeit; archäologische Siedlungsforschungen auf der nordniederländischen Geest. In: Offa 39, pp. 97-137.
- WATERBOLK, H. T. en O. H. HARSEMA (1979). Medieval farmsteads in Gasselte (Province of Drenthe). In: Palaeohistorica 21, pp. 227-265.

NEDERLAND IN KAARTEN werd samengesteld en geschreven door een team van vooraanstaande wetenschapsmensen: o.a. prof. dr. M.W. Heslinga, drs. A.P. de Klerk, drs. H. Schmal, drs. T. Stol, drs. A.J. Thurkow en dr. Y.M. Donkersloot-De Vrij.

Introductieprijs f125,-

Later f149,-

NEDERLAND IN KAARTEN

Verandering van stad en land in vier eeuwen cartografie

Magnifieke, unieke uitgave met vijftig groot-formaat reproducties in kleur van representatieve geografische kaarten uit de 16e tot de 20e eeuw. Stuk voor stuk fascinerende plaatwerken, die samen De Nederlanden bestrijken. In samenhang met de boeiende tekst en de bijschriften bij de kaarten geeft NEDERLAND IN KAARTEN een indrukwekkend beeld van DE VERANDERING VAN STAD EN LAND IN VIER EEUWEN CARTOGRAFIE.

Het bevat tevens ca. 100 zwart-wit-illustraties van o.a. oude kaarten, prenten, fragmenten van recente topografische kaarten, schema's, diagrammen, enz.

Uitvoering:
groot atlas-formaat: 28 x 38 cm. Gebonden en voorzien van full-colour stofomslag

Uitgeverij Zomer & Keuning - Edel/Antwerpen

BESTELBON

Hierbij bestel ik rechtstreeks bij de uitgeverij/via boekhandel*
___ ex. NEDERLAND IN KAARTEN à f125,-

Naam: _____

Straat: _____

Postcode/plaats: _____

Handtekening: _____

Deze bon inleveren bij uw boekhandel of in een open, ongefrankeerde envelop sturen naar Zomer & Keuning Boeken B.V., Antwoordnummer 86, 6710 VB Ede. De verzendkosten bedragen f7,-.

* doorhalen wat niet van toepassing is.

2